

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"ו

תשע"ב

חשון 395

תפילת העמידה – תשובה

"ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך"

הראשונים נחלקו אם יש מצווה מן התורה להתפלל או שמא מצוות התפילה נתקנה על ידי חכמים בימי בית שני. לדעת הרמב"ם, מצווה מן התורה שכל יהודי יתפלל תפילה אחת ביום לפחות. לעומתו הרמב"ן סובר שאין כוונת התורה לצוותנו להתפלל בכל יום, אלא שבכל עת צרה נפנה אל ה' בתפילה. אין כאן ציווי לקבוע תפילה בכל יום, אלא הדרכה פשוטה לעם ישראל בכל עת צרה לפנות אל הקב"ה בתחינה והוא יושיענו.

מגמתה של התפילה היא להעלות אותנו, ולו לזמן קצר, מעל עסקי החומר המעסיקים אותנו, ולהזכיר לנו כי נשמתנו הטהורה שואפת ונכספת אל השלמות ורוצה להידבק בבוראה. על כן, לקראת התפילה יש להתכונן הן מן ההיבט הפיזי לוודא שגופנו נקי וראוי לעמוד בתפילה לפני הבורא הן מן ההיבט הרוחני, שאם יש הרגשה של קנאה או כעס כלפי משהו יש להסירה לפני התפילה.

מעניין להתבונן בפסוק הפתיחה של תפילת שמונה עשרה: "ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך" (תהלים נא, יז). פסוק זה נלקח מתוך הפרק שמשורר דוד בבוא אליו נתן הנביא להוכיחו. רש"י מפרש: "מחול לי, ויהי לי פתחון פה להגיד תהילתך". בעל מצודת דוד מוסיף על כך: "במה שתמחול לי, תפתח פי להגיד תהילתך לרבים, ולהעיר לבם על התשובה".

בהמשך הפסוקים, "כי לא תחפוץ זבח ואתנה [...] זבחי אלוקים, רוח נשברה, לב נשבר ונדכה אלוקים לא תבזה" (שם, יח-יט), נראה שדוד המלך חשש שבעקבות חטאו אין לו אפשרות לכפרה, שמשכן שילה חרב, בית המקדש אינו בנוי, והקרבה בבמות איננה הקרבה שלמה. לכן חושש דוד שאין לו זכות להתפלל.

כפי שצינו קודם, מגמתה של התפילה היא להעלותנו מעל עסקי החומר, והרמב"ן מציין שבעת צרה נפנה אל הקב"ה. אדם יכול להרגיש ולתלות את הסיבה לכך שתפילתו איננה מתקבלת על זה שלא כיפר על עוונותיו כיוון שאינו יכול להקריב קרבנות. הרי כל עוד עמד המקדש על תלו אדם שחטא הקריב קרבן ועבר תהליך של כפרה שלמה. אך לאחר החורבן אין אפשרות להקריב קרבנות. תקנתם של אנשי הכנסת הגדולה להתקין את התפילה ולפתוח את התפילה בפסוק זה דווקא מיד לאחר החורבן נותנת תקווה לאדם. כשם שהקב"ה כיפר לדוד על אף שלא יכול להקריב, כך הקב"ה יאפשר לנו לכפר על עוונותינו, לחזור בתשובה ולהתפלל לפניו אף על פי שלא הקרבנו קרבן.

מה הייחוד של פסוק זה המאפשר לנו לפתוח בתפילה לקב"ה? המילה הפותחת היא אדני. במילה זו אדם מכניע את עצמו לפני הקב"ה ומקבל אותו לאדון. ברגע

שאדם מכניע עצמו לפני הקב"ה הוא נכנס כבר לתהליך של כפרה וממילא יבואו בהמשך שאר השלבים. כיוון שהחטא הוא בעיקרו מרידה באדון, ברגע שאדם מכפיף את עצמו חזרה לאדון הוא מצהיר על כך שהוא כעבד לפני אדונו וברצונו ללכת על פי הדרכתו. ניתן להבין מתוך דברי רש"י שזה מה שדוד המלך מבקש: "תמחל לי על העבר כדי שאוכל להגיד את תהילתך". המצודת דוד הוסיף: "לא רק שאומר את תהילתך, אלא גם אפרסם זאת ברבים כדי שגם אחרים יתעוררו לתשובה".

אולי משום כך סובר הרמב"ם שמן התורה אדם חייב להתפלל לפחות פעם ביום, כך שבכל יום ויום יקבל על עצמו במילים את הקב"ה לאדון. בהלכות תפילה (ד, טז) הרמב"ם שואל "כיצד היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה". אדם יוצא ידי חובת התפילה כאשר הוא ממלל בתפילה ומכוון את לבו לקב"ה. בכוונה זו מופיעה ההכנעה ובקשת המחילה על חטאים שעברנו, ובקשת עזרה מהקב"ה שיפתח את פינו כדי שנאמר את תהילתו.

בפסוק זה ובקודמו הזכיר דוד המלך שניים ממוצאי הפה: שפה ופה. אנו מבקשים מהקב"ה שיפתח את שפתותינו ואז פינו יאמר את תהילתו. האם יש לנו קושי לפתוח את השפתיים? מה הוא ההבדל בין שפתיים ופה? ניתן לדמות את השפתיים לכלי ואת הפה לתוכן, לאור.

אנו מוצאים שימוש במילה שפה במבנה סמיכות: שפת המדרכה, שפת השולחן ועוד, ואילו לפה מצאנו "על פי הדברים האלה" (שמות לד, כז). "על פיך ישק כל עמי" (בראשית מא, מ). אנו מבקשים מהקב"ה שיפתח את שפתותינו כדי שנוכל להלל אותו ולבקש את בקשותינו. אלמלא ניתנה לנו רשות מאת הקב"ה לפתוח את שפתותינו הייתה זו עזות מצדנו לעשות זאת. ללא פתיחת השפתיים לא נוכל להלל את הקב"ה משום שאי אפשר לדבר בשפתיים חתומות, או כפי שנכתב בפסוק להגיד תהילתך.

אם כן נמצא שבפתיחת תפילת שמונה עשרה אנו מכניעים עצמנו לפני בורא עולם ומבקשים כפרה כדי שנוכל להודות ולהלל את הקב"ה.

איילה מוקדס

מרצה במסלול לחינוך מיוחד

מקורות:

חכם, ע' (תש"ן). תהלים, א, מוסד הרב קוק, ירושלים.
הרב מלמד, א' (תשנ"ד). פניני הלכה, א. מודן בשיתוף הר-ברכה.

<http://ravsharki.org/content/view/44/629>

<http://www.kipa.co.il/jew/13/44599.html>

טומאת הנחש

ממית ומחיה" (משנה, ראש השנה ג, ו) אלא ש"לא הערוד ממית אלא החטא ממית" (בבלי, ברכות לג ע"א). כאשר נופלים אנו לעצת היצר הרע ומקשיבים לעצתו של "נחש" – אנו חוטאים.

בפרשתנו נאמר "וזה לכם הטמא" (ויקרא יא, כט). מלמדנו המדרש שנתקשה משה בסימני השרצים הטהורים ושאינם טהורים, והנחהו הקב"ה באצבעו והעביר לפני משה את כל השקצים והרמשים, וביניהם הנחש, ולימדו את כל סימני הטהרה במינים אלו. וקשה העניין. האם משה רבנו, הנביא שעליו נאמר "פנים אל פנים אדבר בו" (במדבר יב, י), שהיה הנביא שהוציא את ישראל ממצרים נתקשה לכאורה בעניין פעוט כל כך של סימני טהרה?

אלא שיש בכך עניין עמוק. גם אצל אדם הראשון ירד הקב"ה והעביר לפניו את כל החיות, הבהמות והעופות וקראם האדם שמות. לכל חיה וחיה לפי מהותה נתן האדם שמות. גם כאן לא נתקשה משה בסימנים הפיזיים של השקצים והרמשים, אלא רצה להבין על פי המהות הפנימית של כל חיה, רמש, ציפור ועוף מדוע זו נאסרה וזו הותרה. ביקש משה לדעת מהי מהותה שעל פי זה יכולים אנו לאכלה אם לאו.

מקורות

הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ, "חיי עולם" לפרשת שמיי.

הרב דוד לבנון, "מאכלות אסורים והשפעתן על האדם האוכלן".

רמב"ן, בראשית ב, יז.

שרה נעמה ורשואר

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד

פרשת שמיי עוסקת במפורט בסימני הטהרה, בחיות הטהרות ואשר אינן טהרות ובעניינים הקשורים לטומאה ולטהרה בכלל.

מעיון בפרשה אנו למדים כי המושג "טמא" מתייחס לשני סוגי טומאה שונים. מחד גיסא טומאת האכילה המתייחסת לכל ענייני סימני הטהרה בבהמות ובחיות ובאיסור אכילתם של המוגדרות כטמאות, ומאידך גיסא רובד עמוק יותר של טומאת ריחוק הנוגעת לכל ענייני ההרחקה מנבלת חיה ועוף או ממקור טמא, כמו שנאמר: "כל הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב" (ויקרא יא, כד).

בניגוד לכל החיות שנבלתם מטמאת במותם, ואין זה משנה כלל אם החיה מוגדרת כטהורה לעניין אכילה אם לאו, הנחש לא מטמא לא בחייו ולא במותו. מדוע נענש הנחש בעונש זה? במה שונה מהותו משאר החיות?

הנחש מופיע בתורה לראשונה בפרשת בראשית. על פי המדרש נברא העולם בתחילה לקיום האדם עד הגאולה האחרונה, בבחינת "ובלע המוות לנחש", אך לאחר שהסית הנחש את אדם וחוה לאכול מעץ הדעת טוב ורע, הופיע לראשונה עניין המוות בעולם. על פי המדרש, בנאמר בבראשית (ב, יז) "ביום אכלך ממנו מות תמות" אין הכוונה לעונש על החטא, אלא הכוונה כאן היא שתחול עליך קללת המוות ולא תחיה לנצח. כמידה כנגד מידה על מעשיו של הנחש קיללו ה' שגם כאשר ימות הנחש ותהיה נבלתו מוטלת באוהל, אין הוא מטמא את יושביו או את כליו. הוא גרם לטומאת מתים ואנו איננו נטמאים מנבלתו.

הנחש, המסמל את היצר הרע, מופיע עלינו לפתחנו ואורב לנו להכשילנו בדבר חטא. למדונו חז"ל "וכי נחש

מחנכים באמונה

הרב פרופ' יעקב נחום אפשטיין

תרל"ט-תשי"ב (1878-1952)

בועז פולצ'ק

"ליבו היה רחב ופיו היה מלא חכמה, משניות וספרי וספרא ותוספתא, מדרשי הלכות ומדרשי אגדות ועוד ועוד, כל התורה כולה כפי שנמסרה לנו ע"י חכמינו ז"ל" (ש"י עגנון).

פרופ' אפשטיין היה פילולוג וחוקר ספרות התנאים והאמוראים. הוא ייסד את המכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית.

נולד בבריסק שבליטא. כבר בגיל צעיר התמסר למחקר ונהג לכתוב הערות רבות בשולי ספריו. בעודו בבריסק למד בכוחות עצמו יוונית, לטינית וגרמנית. כיוון שבבריסק היה מחסור בספרים עבר לוויילנה ואחר כך לבית המדרש לרבנים בווינה. בשנת 1910 התקבל לאוניברסיטת ברן שבשווייץ וסיים שם דוקטורט. משם עבר לברלין ושימש כפרופסור בבית המדרש הגבוה לחכמת ישראל.

בשנת 1925 פנו אליו להצטרף לאוניברסיטה העברית שזה עתה קמה. הוא לימד בלשנות שמית במכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית, ובשנת 1930 החל לערוך את כתב העת "תרביץ". פרופ' אפשטיין עיצב את אופיים של הוראת מדעי היהדות באוניברסיטה העברית.

ספרו **המבוא לנוסח המשנה** שיצא לאור בירושלים ב-1959 משמש עד היום ספר יסוד לכל מחקר מדעי של הספרות התנאית והתלמודית. בחקר התלמוד שם דגש על ניתוח לשוני מדוקדק ועל דייקנות היסטורית המבררת כל טקסט לרבדיו ולשכבותיו, ועל הוצאת מהדורות מדעיות של הטקסטים.

להלן מספר דוגמאות להתבטאויותיו:

בעניין איחוד הישיבה והאוניברסיטה כתב: "לא נראית לי אפשרות לכך. האוניברסיטה לא תרשה לעולם הגבלת חופשה ודרך החקירה, והישיבה – אם לא תרצה לאבד את עצמה לדעת – לא תרשה חופש חקירה במקצועות התלמוד והתנ"ך. השפעת האוניברסיטה על הישיבה כבר גדולה מאוד והיא תמשיך ותגדל" (מכתב לנשיא האוניברסיטה העברית, 1926).

כאשר האוניברסיטה החליטה שמסלול הלימודים לתואר B.A. יימשך שלוש שנים אמר: "אנו בעלי התלמוד חושבים שאי אפשר להקיף את מקצוע התלמוד אפילו היקף כלשהו בפחות מארבע שנים, אין אנו חפצים להוציא עמי ארצות שהריחו קצת תלמוד ושיטה, אלו יש לנו כבר די בהגימנויות שלנו".

לעיון נוסף:

• מיכל אפשטיין, **סבי ר' יעקב נחום אפשטיין**, סעד תשמ"ד. ניתן למצוא בקישור:

http://sites.google.com/site/yachinepstein/Home/harin_epstein

• צבי שינובר, **דמויות מופת בציונות הדתית**, נחלים תשס"ח